

Ebsont beforr, vagy jön kutyára dér?
 Minden rosszcsont túl sokáig él,
 s aki a rég letűnt idő nyomán
 az eltűnt részét éli igazán,
 s még az ő kardját tisztítja csiszár,
 tán most is „vidám hanczurára” vár,
 ott, hol romhalmaz s tömeghalál
 emléke máig is szemekre száll.

Mars fénye int onnan, hol már letűnt.
 Most újra kél, és az marad velünk?

Győri László

A NYAKATEKERT KÉVEKÖTTÉL

Találkoztam egy réges-régi barátommal, aki ugyanúgy parasztyerek volt, mint én, sőt még inkább az, mert én nem falun, egy kisvárosban nőttem fel, a földre, a tanyára csak kijártunk, ő viszont falun is élt, ott helyben fogta munkára a család. Beszélgetünk erről-arról, elejti: – Eladom a szülői házat. – Jól teszed – mondom neki –, lejársz évente egyszer-kétszer, az bizony nem elég, tönkremegy, elpusztul minden, ismerem, nekünk is van egy falusi házunk, reped, szétfagy a cserép, hullik a vakolat, roskad a tető, mindig akad rajta igazítani-, javítanivaló, azt a kis kertet is muszáj tisztán tartani. – Erről jutott eszembe ártatlanul: – Mondd, te szoktál még kapálni? – Én?! Hogy képzeled! – háborodott föl teljes lelkéből, egészen gyalultatlanul, még bele is vörösödött. – Kapáltam én eleget gyerekkoromban! Nem robotoltál te annyit egész életedben, amennyit én gyerekkoromban dolgoztam, soha, érted, soha!

A nagy indulatot tiszteletben kell tartani, azzal nem lehet vitatkozni, ha valaki meg van győződve, hogy egyes-egyedüli a világon, annak ugyan elébe vethetsz bármi szót, nem használ, itt a fergeteg, a hurrikán esete forog fenn, az észet elsodorta, még a darabjai is messze kóvályognak. Ha többet dolgozott, ha én csak ne is próbáljak halkan vetélkedni vele, az más, akkor két határban járunk.

Ő tehát elvből, sőt haragból nem kapál. Én igen. Nem fogadtam meg, amikor odahagytam a szülői házat, hogy kapát ezután kézbe nem veszek, de a nélkül is úgy képzeltem: az egyetemmel hál' istennek vége a földdel való társalgásnak, soha többet nem nézek bele a hantokba. Ötvenévesen aztán vettünk egy kis nógrádi telket, s egy kis zöldséges-, egy kis virágoskertet csak művelünk benne. Ez a kapamunka azonban már nem az a régi. Nem múlik rajta kenyér, betevő falat, adó, végrehajtás, nem kényszer, kedves kis multság, könnyű vigalom. Úgy tetszik, hogy tetszik.

A városi gyereket nem tudják úgy befogni a munkába, mint a kisvárosit, a tanyasít;

nem is igen van mibe. Eredj ide, menj oda, postára, boltba, otthon egy kis takarítás, mosogatás, egyéb nemigen akad. Ami elég baj, azonban így van. Az a hamisítatlan városi, akinek nincs udvara, kertje, akinek nem adatik tér a lakáson, a lépcsőházon túl; aki városban bár, de úgynevezett családi házban lakik, hiába város lakó, az már nem tiszta urbánus ember. Ott már a természet módosít, közbeszól.

A falusi kisgyerek korától dolgozott. Legeltetett, udvart söpört, avart gereblyézt, gyümölcsöt szedett, állatokat etetett. Noha az efféléket nem is számították igazából a komolyak közé. A munka kint, a földön kezdődik. Nagyanyámnak közel, a város szélén volt egy kis tanyája néhány holddal, mindjárt a Cigányödrön túl. Egy kis tanya: a kistanya. Így emlegettük. Bérlő lakott benne, elfelejtettem a nevét, pedig a bérlő hovatovább szinte rokon, a föld egy részét ő, a többi nagyanyám, apám gondozta. Tízéves voltam, amikor apám beállított maga mögé markot szedni. Markot szedni vagy markot verni – így is, úgy is hívtuk. Nem volt nagy az a búzatábla, s valószínű, még az én munkám sem volt nagy, de azért nagyjából ugyanúgy végigverítkeztem a napot, akár a felnőttek.

Apám rövidesen eltávozott néhány esztendőre, én azalatt nyaranként szabad voltam, akkor ami föld még maradt, azt mintha csak Isten művelte volna, mi – anyám meg én – nem, de hogy voltaképpen mi volt ekkor a föld sorsa, nem tudom, s nem is fogom megtudni soha, mert anyám is, apám is a földben van már. Szabad voltam? Dehogy! Csak a nagy dolgok, a kapálás, az aratás kíméltek meg, egyébként dolgoztam: kicsaptak anyám nővérének a tanyájára, s disznót legeltettem a többi gyerekekkel, egy egész kondát. De azt nem vettem munkának, az kész szórakozás.

A munkák munkája az aratás. Úgy tartják, Péter-Pál körül jön el az ideje. Nagy munka, de nagy ünnep is. A gyerekek persze nem annyira. „Érik a gabona, / Melegek a napok, / Holnap virradóra / Aratásba kapok.” De sokszor eszembe jutott ez a Petőfi-vers Péter-Pál előtt! Már megint belekapok én is! Elkámpicsorodtam, amikor apám egy júniusi estén, amit már napok óta szívszorogva vártam, asztalra csapta a mondatot: – Megérett a búza, hétfőn aratunk!

Elővette az üllőt, beleverte a földbe, s nyakánál kiindulva kiverte a kasza élet. Ahogy a keskenye felé haladt, a hegyét a bal térdére támasztotta. Erre a munkára külön kalapácsa volt, a puha fejű nem jó, csak a kemény, a karcsú, a se nem könnyű, se nem nehéz, mert sokáig kell föl-le jártni, emelgetni. A kaszaüllőről pedig azt kell emlékeztetnünk felróni, hogy fagyökérbe illesztették, ugyanis nagyon sok ütést kell kiállnia, s egyedül a gyökér nem reped szét. A kasza kiverése nagy gyakorlatot, jó kezet igényel. De megvan a gyakorlat, s megvan a jó kéz is, apámé. Hunyorítva céloz, siklik elejétől végig a tekintet az élen, hogy nem *habos*-e valahol, azaz nincs-e itt-ott fodrosra ütögetve, s elégedetten pihen meg rajta: nincs benne hiba.

Kell még egy másik szerszám is, amivel a rendre vágott gabonát kévébe szedik. A *kuka*. A mai magyar ezzel a szóval néhány évtizede a szemégyűjtő edényt illeti, holott ez a szó eredetileg egy cseh gyár nevének a rövidítése, amely a nálunk is használatos félautomata szemégyűjtő teherautót készítette. Erről nevezték el a hozzá alkalmazott, pontosan hozzá gyártott tárolóedényt is kukának. S ma már minden szemetesbödöge az. Ha felütjük az értelmező szótárt, félig-meddig meg is találjuk benne a szó eredetét. A könyv a kukának ezenkívül még két értelmét is tudja: 1. néma személy; 2. horgas fa, amire a dohányleveleket felakasztják száradni. Negyedik jelentését ezek szerint csak minálunk ismerik: horgas fa, olyan hegyes véggel, akár az arab egyes, amellyel a

rendre vágott gabonát a marokverő felszedi. Nem láttam, hogy bárki sarlóval szedte volna föl, sőt el sem tudom képzelni, hogy a sarló, a hegyes, éles acél alkalmas volna erre a célra, hacsak nem akarja valaki szántszándékkal összevagdalni, véresre szurkálni magát; ember ép elmével olyat pedig nem tesz, ergo az is bolond, aki sarlóval öleli föl a rendet.

Megszokott, örök helye volt a kukának, illetve a kukáknak, mert kettő volt belőlük, az egyik nagyon formás, a másik elég csúnyácska, ráadásul az elágazásban el is hasadt, úgy kellett megdrótozni, de arra soha nem került sor, hogy újat kutassunk föl helyette a fákon; minek túlszorgalmazni magunkat egy másikért, egy új csinosabbért, egyelőre jó, egyelőre megteszi ez is. A padláson, a feljáróval szemben a cserép alá voltak odatűzve, onnan volt feladatomban lehozni minden aratás előtti napon.

Ezzel a fő előkészület meg is történt. Az aratáshoz nemigen kell más, de ember igen. Az viszont ugyancsak. Hogy jó búza is, az szintén igaz, amint egy nyáron tapasztaltuk. Ez azon az első nyáron történt, amikor apám a bányából hazatért. A búzát még más vetette el, a búza nem a mi sajátunkon, csereföldön termett, a miénk helyett a tanítók dűlőjében lőkte oda az állam. Egy-két hold, nem sok. Apám készülődben a gazdálkodásra, vett már egy lovat, a Darut, azt fogtuk be a kocsiba (nem szekérbe, kocsiba!), amely mégiscsak igen fakó szekér volt, mindene rissz-rossz, a saroglya, a lócs, a kisa-fa, majd szétesett a gidres-gödörös dűlőn. – Na, ez az! – mondta apám, s kifogtuk, a kocsiderékhoz kötöttük a gebét. Az „ez az” egy nagy, mácsonyától gyöngyöző földdarab volt. Könnyű és habos, mint manapság a reklámban a joghurt. Búza lett volna, ha lett volna, itt-ott egy-egy szálát talált is a kasza, a mácsonya pihéje csak úgy dőlt a levegőbe. A mácsonya jól kitalálta, együtt érik a búzával. A megszáradt leveleken millió tüske meredezik, mind azért, hogy a marokverő bőrét telekoszorúzza. A méhcsípés hozza képest előkelő, nemes, arisztokratikus fájdalom. A mácsonya alantas, gonosz, termése, az aszat, viszont olyan légies tündér, akár a pityang. Telehordta orromat, számát a röpülő, kigabalyodó pehellyel. Egyet hajoltam, egyet köptem. Apám előttem lépkedett, jó nagyokat, alig érte utol a búzát, olyan messze estek egymástól. Igencsak lépkednie kellett, hogy egy-egy silányat suhinthasson. Nekem is ugyancsak igyekez-nem kellett, hogy egy kis öltre való köteget összekaristoljak. Nemcsak ritka, apró is volt, igazi törpebúza. Nem tudom, ki nemesítette, de sikerült neki. Egyet ebédeltünk, valami keveset, apám még aludt is egyet a koci árnyékában, s kora délután már az a néhány kereszt állt is a tarlón. Máskor az illet le se vágtuk volna, akkor muszáj volt, akkor a fejünk felett suhogott rögtön a szabotázs.

Ilyen könnyű és ilyen nehéz aratást aztán nem értünk meg soha. A többi már közönséges volt, egyszerű, minden költészet nélkül való munka. Minden évben elkövetkezett.

A szép búza szóke, kék szemű, állán egy kis gödröcske van és így tovább. Amikor ránk nézett, már tudtuk, nincs mese, itt az aratás. Arra az időre kiköltöztünk a tanyára, mert hajnaltól késő estig a hátunkon hordtuk a napot. Kora reggel keltünk, s indultunk ki a földre. Olyan foltot kerestünk, ahol a legmagasabb, a legsűrűbb a búza. Készítettük az egész napra való kéveket. Lent egy jó marokra való szálát összefogtunk, kiteptük gyökerestül, levertük róla a ragaszkodó földcsomót, néhányat kihúztunk s külön tartalékoltunk, a többit kétfelé osztottuk, a feje, vagyis a kalásza alatt keresztbe raktuk őket, az elkülönített szálakkal áttekertük, a végüket a két kis kötegbe elegyítettük; az egyik szárán csavartunk egyet, s a hónunk alá vetettük, aztán csavar-

tunk egyet a szabadon maradt kötegen, a másikat kiemeltük a hónunk alól, akkor azt csaptuk be alá, s addig ismételtük felváltva, amíg túl nem jutottunk a szárhossz felén, s már össze nem ugrott magától a kötel. A földre helyeztük őket, gyökérrel-kalással mind egy irányban; hogy mennyit fonjunk, azt a kaszás mondta meg, apám. Nagy boszúság lett volna, ha kevesebb, mint amennyi egész napra kell, mert csak a hajnali, a harmatos, a kissé nedves, *megvonult* szárból lehet kötelet fonnai, a nappali már török, hasznavehetetlen. Nem is igen fordult elő, sőt mérget vennék rá, hogy soha – inkább túlcordítottuk, mint hogy ott álljunk üres kézzel, tehetetlenül.

Megtakaríthattam volna a kötelkészítés leírásának a fáradsalmait, ha lekörmölöm a helyi parasztember könyvéből az idevonatkozó részt, aki ráadásul majdnem ugyanabban a dűlőben élt, ahol a mi földünk volt, tehát igazán helyi kútfő, sőt minthogy (ami képpen önironikusan megjegyzi) egész életében *földet esztergályozott*, nem úgy, mint én, a *nyári* parasztgyerek, jóval hitelesebb krónikás, igaz, de van büszkeség is a világon: lássam, hogy tudom filmre vinni, lássam, hogy tudnék-e még most is kötelet gyártani a kéve alá, emiatt rugaszkodtam neki a saját szavaimmal. Ha ugyan! Merthogy igaz, ami igaz, nemcsak a büszkeség dolgozott bennem, az emlékezetkiesés is megtette a magáét: elfelejtettem, hogy az a helyi bácsi egyszer már aprólékosan lefestette. Úgy kell nekem: a rest kétszer fájrad, a lyukas fejű kétszer szenved. Ugyanis ezennel arra a szenvedésre kényszerítem magam, hogy idemácsoljam a kötelkészítés hitelesebb, parasztibb változatát, pontosabban a „*nyakatekert, kalászos végű kötel*” előállításának a műveletét: „*Kikerestünk a búza- vagy árpatetésben olyan részt, ahol elég hosszúra nőtt ahhoz, hogy megfelelő hosszúságú köteleket lehessen csinálni belőle, egymástól távol nekiálltunk, és lehajolva, közel a tövéhez két markunkkal annyi szalmát fogtunk össze, amiből sem vékony, sem túl vastag kötel lett, azt kinyűttük a földből, a töves végét a térdünkhöz vertük mindaddig, míg a föld ki nem hullott belőle. Akkor kétféle vettük, a kalászos végét egymással keresztbe tettük, fél kézzel kihúztunk még öt-hat szálát a földből, azzal a keresztbe tett részt a kalászfejek alatt háromszor körültekertük, aztán előbb az egyik, majd a másik töves részt megtekertük úgy, hogy amíg az egyiket tekertük, a másikat hónunk alá tettük. Mikor ez megvolt, az összeerősített két részt a térdünkkel kipróbáltuk, hogy jól meg van-e csinálva, nem csúszik-e szét, aztán összefontuk, ledobtuk, kész volt a kötel.*”

A reggeli csak ezután következhetett. Az első kaszavágás előtt apám megállt, végignézett a nagy búzatükrön, beleköpött a tenyerébe, jobbjaival megfogta a nyelet, baljával a *kacsot*, s elmondta az ígét: – Isten nevében! Kissé előredőlt, belesuhintott, s a kaszanyélre kötözött, félkörívbe hajlított vessző, a *takaró*, az álló szárazakra döntötte a lenyákló búzát. (Nem a tarlóra, nálunk nem az a mód járta.) A lehanyatló rendet onnan öleltem fel, onnan szedtem kukával a markot, anyám terítette a kötelet, s amikor már jó néhányon ott duzzadt a búza, elindultam hátra az elsőhöz, és összekötöttem sorra a kévéket. Apám közben rendületlenül haladt előre, nem tekintette, tartjuk-e vele a lépést vagy sem, tudta, a rend végén úgyszólván összeérünk. Addig tartott a pihenő, amíg a tábla elejére visszabaktattunk: apám kaszával a vállán, még most is látom, ahogy hegyével fölfelé viszi, viszi, szertartásosan, ősi szokás szerint, amíg világ a világ, pontosan ugyanúgy, anyám leoldott, kezére bocsátott kendővel legyintgeti az arcát, én meg lehorgaszott kukával lépdelek utánuk. Égnek emelt fővel kortyolunk egy nagyot a földből (az utolsó korty a földé), addig is erőt merítünk a következő rendre, aztán folytatjuk, folytatjuk a munkát. Aratási pálinkáról én csak könyvben olvastam, mifelénk nem éltek vele, a víz volt az egyetlen ital. S már nem korsóban, kék zománcos *kantá-*

ban tartottuk (kannának is lehet mondani, de az nálunk más, a tejeskanna). A nap egyre jobban sütött, a kaszásról lekerült a nadrág, az ing, egy szál fekete *glottgatyában* izzadt. A marokverő nem tehetette, hogy kigubózzon: épp elég volt, hogy a keze szarát vörösre marta a csörgő, zizegő, éles búzalevél. Az árpa még gyalázatosabb: valamitől annak még csíp is a pora, csak még nem akadt vegyész, aki analizálta volna, mert vagy vegyész valaki, vagy paraszt. Még a zab a legelviselhetőbb, abból azonban mindig a legkevesebbet vetik, egy foltot a lónak takarmányul.

Délfelé anyám beballagott a tanyára ebédet főzni. Gyorsat, egyszerűt. Ha meggy leves volt, hideg, kipattogzott szemű *cibereleves*, az már valóságos lakodalmassá ünnep volt. Ha elkészült az ebéddel, a kútgémre rongyot kötött, s fölengedte a magasba. Apám, nagy boldogságomra, sohase mulasztotta el, hogy ebéd után egy félórát ne szundítson a nyári konyha ágyára vetett subán. Addig szabad voltam, az isten tudja, mivel, a tanyás kutyájával, ezzel-azzal, hogy édesgyökeret ástam, friss vizet hoztam a szomszéd tanyáról, a Norton-kútról, egyszóval elszöszmötöltem az időt, amit még az is meghosszabbított, hogy apám az édesgyökércserjék előtt, a hársfa alatt utánaverte a kasza életét. Aztán szinte amíg le nem nyugodott a nap, húzta, húzta, húzta. Nem mindegy, hogyan. A tarló akkor szép, ha rövid a sörtéje, ha minél simább, minél egyenletesebb, ha nem kap föl sehohol, azaz ha nincs teknője. Ilyen lesz a tarló, ha nem *csalinkázik* ideoda a kasza. A szép tarlóra szép kévét illik kötni. Az a szép kéve, amelynek karcsúra van fűzve a szára, s felül a kalász, alul a töve egybevág.

Ahogy a nap elindult lefelé, letettük a szerszámokat, s keresztkebe raktuk a végtelen sorban heverő kévét. A legalsót vánkosnak, a legfelsőt papnak hívták, a magasból prédikált. Egy keresztbe tizenyolc kévét helyeztünk, mindegyiket kalással a központ felé, hogy meg ne ázzanak. Külső, töves végüknek úgy kellett összeilleniük, mint-ha késsel vágták volna le. A keresztkegek gyönyörű sorban kellett vonulniuk a tarlón, nem csálén, girbegurbán.

Hajnaltól előlről kezdődött az egész. A déli, kora délutáni, a legtüzesebb órákat volt a legnehezebb elviselni, már csak a láb vitt előre, a tompa tudat, hogy egyszer azért csak elterül a búza. A helyi parasztkrónikás így foglalja össze: „*Az aratás akkor még úgy zajlott le, hogy hajnali háromkor már kint csinálták a köteleket, és este a kaparék felgereblyélése, összeszedése, kévékbe kötése és összerakása annyi időbe telt, hogy bizony néha tizenegy órakor mosakodtak meg és feküdtek le.*” Így ment napról napra, ha nem szakasztotta meg eső, aminek örült a gyerek, hiába volt meg később a böjtje, még a kényszerű pihenővel együtt is elkoptattuk úgy másfél-két hét alatt. Az utolsó alkonyatra, talán bosszantás-képpen, rendszerint nem fogyott el a *gaz* (nyilván jó okkal így hívtuk a búzaszárat magát), ilyenkor azonban már jókedvünk volt, persze én, a gyerek nem attól a fennkölt gondolattól, hogy megvan az idej kenyér, hanem egészen mástól. A jókedv egyetemessé volt, s ha sütött a hold, különösen a telihold, az utolsó keresztig meg nem álltunk. Apám ilyenkor irtózatosan hamisan el is énekelte: – *Az asszony ingatag, fogott egy bogarat. Bogarat, feketét, nézte a fenekét.* Ritka alkalom! Mint ahogy ritkán káromkodott, ritkán is énekelte. Feltettük az utolsó kévét, és azt mondtuk: – Istennek hála! Isten neve keretezte az aratást.

A kapálás korántsem olyan fenséges, hogy az Istent emlegessük. A kukorica, a répa, a cirok a búzával föl nem ér, nem a mindennapi lesz belőle, kissé hátrébb áll a sorban. Ezzel szemben háromszor, négyszer megkívánja, hogy a kapával végigmegjünk rajta. A gazírtás úgy maradt meg az emlékezetemben, mint ami egyedül a ku-

koricaé, mintha minden nyáron örökké csupán kukoricát kapáltunk volna. Nem csoda, hiszen alig ért véget az iskola, alig kaptuk kézhez a bizonyítványt, már utánam kiabált, s alig tettük fel a keresztre a papot, már ismét a kukoricába álltunk. A kézít az ekekaapa előzte meg. Én vezettem a lovat, apám nyakába vetette a gyeplőt, fogta az eke szarvát, s hullámvonalban, egy hullám oda, egy hullám vissza, addig jártuk a térdig érő, a vállat szabdaló zöld erdőt, amíg tisztára nem vágtuk a sorok között a földet, amely arrafelé fekete volt, gyönyörű, puha, hajlékony, engedelmes. Ahogy hármásban arattunk, hármásban is kapáltunk. A munka, egy-kettő kivételével, mindig így folyt: apám, anyám, én dolgoztunk a földön. Volt egy hat évvel idősebb bátyám, de '56-ban megtetszett neki London. Rám, a kisebbikre maradt a kötelesség meg a kényszer, hogy apám és anyám közt kapáljak. Mindegyikünknek megvolt a saját szerszáma, amely a kezére állt, amit el nem cserélt volna senki máséval, mert a maga testtartásához kopattatta a vasat, a máséval csak kínlódott volna egész nap. Minden nyárra összeszáradt a vasban a nyél, este be kellett áztatnunk tehát. A lötyögős, lötyedt szerszám valósággal újjászületett. A kapás is frissen, virtussal kezd, a tizedik hosszú sor után azonban lohadni kezd a kedve, mert igen sok ugyanolyan hosszú sort kell még megostromolnia, s ha gyerek, még inkább kedvetlenné válik. Ennek fejében viszont a kapálás beszélgető sport: komótosan lépked, vág egyet, még egyet, lép, lép egyet az ember, a szemével beméri a gázt, s ahol túl sűrű, a kivágandó kukoricát vagy a többől sarjadó, haszontalan fattyút, szinte oda sem kell figyelnie már; ösztönösen érzi, mekkora erő kell hozzá, és hogy hol van a cél: ő a kapáló sas. A kukoricásban ilyenkor mindent meg lehet beszélni, a szónak tág tere van. Apám ki is használta az alkalmat, ami keveset tudok róla, ekkor tudtam meg, egyébként nemigen mesélt magáról. Anyám végképp nem. Igazából alig van sejtelmem róla, hogy mi volt az életük. Bizonyos tényekről jobb is volt hallgatni. Ha egy olyan politikai rendszerben éltünk volna, amely már évszázadok óta biztosan, változatlanul áll, valószínűleg kevésbé lett volna hallgatóg a társadalom. Amire büszke lett volna lakai, el kellett fojtania, még odakinn, a földön is magába gyűrte, a rendszer sok szót kitörölt belőle.

Az ember azonban olyan, hogy beszél. A család, az a kicsi, soha annyit nem ért rá társalogni, tereferélni, mesélni, csevegni, eszmét cserélni, fölvetni, megoldani, mint kukoricakapálás közben. Ahogy sorról sorra haladok, a jelenet lassan szinte idillibe fordul: megy három plakett alakocsksa a zöld tábla közepén, mennek, mennek, ajkukon kinyílik a szó, s nincs, nem volt, nem is lesz ennél szebb már a világon. Ami egy másra vágyó fiúnak esetleg kín, a felnőtteknek, akik ebbe nőttek bele, ez az életük, azoknak fáradság ugyan, de öröm is. Boldogok, hogy szép a növény, jól kelt ki, még odébb ugyan, de máris jó termés ígérkezik, ha így megy tovább, ha lesz elég eső, de elég meleg nap is, úgyhogy a mindennapi fáradozás dehogy kín: öröm. Apám, ha látta, hanyatlik a kedvem, megdicsért: micsoda szemed van, fiam, a te sorod a legszebb, mintha kimérted volna, olyan egyforma messze állnak a tövek. S elhittem neki, két sorra való kedvet adott a kegyes dicséret. Máskor meg észrevette, úgy fogom a kapanyelet, mint a balkezesek: alul a ballal, fölül a jobbal; tudniillik a jobbkezesek fordítva teszik, amit nem is érdekességnek, már-már valami különleges érdemnek vett, amely arra predesztinál, hogy sokkal többre vigyem a kapával, mint mások, s magát sem kímélte: többre vihetem benne, igen sokkal többre, mint ő. Ami néhány sorra megint csak elszédített, néhány sort megint belém énekelt. Szükség is volt rá: idomtalan tenger állt előttünk. S nemcsak a gázt kellett kigyilkolni a vetésből (az ekekaapa a sorok kö-

zül előzőleg már kivágta), hanem sok deréktöredelemmel *fattyazni* is: a tónél kibújó fattyúszárat ki kellett hasítani a földből, vagy ha a kapavassal nem ment, mert annyira a tő mellé telepedett, le kellett hajolni hozzá, s kitépni kézzel azokat a fölősegeket. A kukorica hagyján, a cirok azonban olyan gyalázatos, hogy minden tő egész bokor fattyat hajt körbe-körbe, hosszú vesződség kicsipegetni, ráadásul a levele éles és kemény. Nemhiába kék, cián van benne, van is vele méreg.

A hagyma aprólékos, babra munkát kíván. A dughagyma sűrű, végtelen, kompakt sort alkot egyetlen hézag, egyetlen rés nélkül, ahogy tömören, tömötten kidúródik a földből, s mindenféle apró gyommal, de főleg tarlóvirággal elegyedve, egybenőve, egymásba kötözve, összezsúfolódva szinte fölözeghetetlen ötvözetet képez, kapálni úgyszólván lehetetlen. Ezt a falanxot föl kell törni, s hosszas küzdelemben fölmorzsolni, megtisztítani az ellenségtől. A liliputi hagymakezdeményt, a vékony kis cérnaszálat *kapircsal* (kis kézikapával) s kézzel, ujjbeggyel lehet csak kigabalyítani a gaz közül.

Nem sokszor termeltünk, mert ahhoz munkásokat kellett volna fogadnunk, napszámra azonban nemigen telt, sőt napszámot sem kaptunk olyan könnyen, mindenkinek be voltak töltve a mindennapjai, arrafelé a mieinknek sohasem kellett lyukas napokat foltozgatni. Két segítségre azért mindig biztosan számíthattunk: apámnak valamilyen oldalági szegény rokonaira, egy mindig fokhagymaszagú, izzadós, kövér asszonyra, akinek az ötvenes évek elején ukmukfukk eltűnt a férje, reggel szokás szerint elindult otthonról, és soha többet nem tért haza – erre a titokzatos férjú nőre meg a leányára. Az egyedül elvégezhetetlen munkák idején ők bukkantak fel olykor-olykor nálunk. A lány alig volt idősebb nálam három-négy tavasszal: suta, boldogtalan, szánalomra méltó. Akár az anyja, beledugta fejét a munkába, s reggeltől estig fáradhatatlanul robotolt. A földön való csúszás-mászás, kapirgálás nem grófnőknek való arisztokrata kék, sőt egyáltalán nem szoknyamunka, meg is érdemli, aki nő léteére szoknyában műveli, a szoknya előbb-utóbb félrecsúszik, s *belátni neki*. A torkom kiszárad, nagyokat pislantok. Apám, aki korántsem volt a női nem ellensége, talán egyenesen azért volt kénytelen napszámba hívni őket, hogy kénytelen legyen egyet-egyet be-benézni a lánynak. Persze ártatlan benső panorama volt az: korabeli szemérmes bugyi, nem a mai forró idők jártak még akkor. Azonban kedves egy férfimulatság a kietlen dughagymamezőn. Az asszonyoknak ezenközben ki tudja, milyen szórakozás jutott. Mi mulattatta őket? Erről semmiféle nyilatkozatot nem hallottam: mintha nem lettek volna vágyaik. Mert az nem vágy: dolgozni egész esztendőn át, hogy aztán egyszer valaki mint valami néprajzi furcsaságot lejegyezze, vagy irodalmat csikarjon ki belőle, valami nyelvileg megmunkált mesét.

Munka fonta be az egész életet; amiket leírtam, csak a legtetemesebbek. De hány meg hány leíratlan! Ilyenszerű volt egy parasztszalád világa, s egy fiúé az 1950-es években a termelészövetkezet előtti magánvilágban. A fiú gimnáziumba járt, latint, orosz, matematikát, nyelvtant, irodalmat, mindenféle tudományt szedett magába, a városi könyvtárat bújta, irodalmi lapokat, verseket, irodalmi tanulmányokat olvasott, nyaranként pedig visszavedett pusztai parasztyerekké. Paraszt, földműves vagy – ahogy írták – földműves volt az egész kis meg nagy famíliám, s ha továbbtanultak a gyerekeik, szinte mind egy szálig mezőgazdának, dehogysis bölcsésznek, mint én.

A magyar a Horthy-korszak egynémely nagyfejűje szerint bele van gyökerezve a földbe, amiből az következik, hogy aki nincs, az nem is igaz magyar. A magyart a föld tartja meg annak. Most hallottam, hogy Romániában a lakosság majd' negyven szá-

zaléka a földből él; egy könyvből való pontos idézet meg is erősíti: „*A kereső lakosság 37%-a a mezőgazdaságban dolgozik*” – nincs is náluk nagyobb magyar a világon. Ezt az avas földi bölcsességet akkor még nem ismertem, de anélkül is úgy utáltam a paraszti életet, akár a kukoricagöledint. Kevésbé nyersen: korántsem kedveltem a kapát, a kukát, a villát, a lapátot. Nem akartam paraszt lenni!

Parasztságomat fölöttébb *ellenkedveltem*, fölöttébb restelltem is. Pribék Gyöngyvér volt a szerelmem a mi utcánkából, a vasesztergályos meg a finom erdélyi asszony lánya, a szerelmem, a hiú, a fölösleges, a hiábavaló, a hasztalan, az ostoba szerelmem, akihez verseket írtam, és aki még olvasni sem tudott, nemhogy verseket. Azt hiszem, egyszerűen nem tetszettem neki, nem én voltam a zsánere, én azonban éveken át makacsul azt növeltem magamban, hogy szeretem és szeretem. Azt találtam ki, például azért nem szerelmes belém, mivelhogy én parasztyerek vagyok, nem elég finom családú. Hogy szerethetne egy olyan embert (mármint engem), aki egy szekér trágya (egy kocsis dudva) tetején ül, a lovak közé csapdos, miközben a szerelme az utca túloldalán illosan hazafelé sétál?! Nagyon sokáig szenvedtem ettől a képtől, és szenvedtem mindentől, ami az én világom.

Hogy a nyarakat végig kellett izzadnom a tanyán, abban igazából nem a verejték, nem a kapanyél, nem a gereblye, nem a munka, az idő bántott; nem holmi nyaralásokra vágytam hegyek, vizek közé, olvasni, olvasni szerettem volna örökké, görögöket, latinokat, franciákat forgatni szépen, kényelmesen, egy fotelba tagozódva a hűvös verandán. Hűvös veranda, fotel azonban nem akadt, egyszer-egyszer az anyai, nagymamái munkát adó szavak elől a padlásra húzódtam, ahol a háztető vékony héja alatt majd' elájultam a forróságtól, mintha nittszeget kalapáltak volna a fejembe, nem fogtam föl, mit ír, hogyan ír abban a versében Radnóti, hogy *Oly korban éltem én e földön*, s abba is hagytam a kínlódást, megadtam magam a sorsnak: hát akkor jöjjön a krumpli! A krumplipucolás kisszerűségét éreztem minden paraszti munkában, még az aratásban, ebben az ódainak ítélt tevékenységben is. Még a róla szóló himnuszokat is megvettem. Ki nem állhattam azt a József Attila-verseket az aratókról, holott imádtam József Attilát, de ebben nem ismertem tréfát: nekem mindegy, ki prédikál az aratásról, álljon neki, majd meglátjuk, lesz-e kedve rímeket gyártani a tarlón. Az aratók se írnak verset a költőkről, a költők se írjanak verset az aratókról!

A paraszti munka, egyáltalán a paraszti élet kisszerűségének szégyenét aztán még tovább pirította a népi-urbánus ellentét. Amit hiába tagadunk, van, csak nem úgy, amint az irodalmárok belelegzik. Ezzel mind a mai napig nem tudok mit kezdeni; egyszer ignorálok, egyszer fölhevítem, végezetül abban nyugszom meg vele: igaz, voltak parasztok, s voltak nem parasztok, a világ ebben a tekintetben is kétfelé hasad; a paraszt nem tudja, amit a nem paraszt, a nem paraszt, amit a paraszt, de így van jól, csak az irodalmat ne hasítsuk ketté; az istenért, az irodalom nem ott, az érték vonalában reped szét, egyik felé esik a becses, másik felé a rossz, a haszontalan, mindegy, honnan jöttél, de az is mindegy, hogy hová mész. Aztán végezetül: hát irodalom ez az egész? Nem az irodalomban kelünk föl, indulunk dolgozni, nyalunk bélyeget a borítékra, hanem a földön létezőnk, az emberekkel együtt. Az irodalom olyan gyalázatosan kis töredék, hogy szót sem érdemel. Lassan-lassan én is kihátrálok belőle, felhúrom a hátam mögött a riglit, nézem, nézem, bővölöm, hogy nekem ne ugorjon, belém ne marjon még egyszer, utoljára, s óvatosan kilépek az ajtón. Kilépek, felsóhajtok: én is éppen olyan vagyok, mint azok, ahonnan jöttem, sőt az előbbieket értelmében – azt az értelmet nem adom fel – olyan is vagyok, mint akik közül nem is származom.